

T. H. Marshall og det moderne medborgerskab

Mads Meier Jæger

Tidsskrift for Velferdsforskning, 2000, Vol. 3, No. 4, pp. 219-233
Reprint 3:2001

Reprint

Socialforskningsinstituttet
The Danish National Institute of Social Research

T. H. Marshall og det moderne medborgerskab¹

MADS MEYER JÆGER

«Medborgerskab» er i de senere år blevet et populært begreb i samfundsvidenskaben generelt, og i særdeleshed i sociologiske og socialpolitiske studier. De fleste nyere bidrag om medborgerskab trækker på, og positionerer sig i forhold til den britiske sociolog T. H. Marshall og dennes berømte opus magnum fra 1949: «*Citizenship and Social Class*». Men hvad var det egentligt Marshall skrev og mente om det moderne medborgerskab – og hvorfor? Artiklen præsenterer Marshalls teori, giver igennem en kritisk analyse heraf samt et bud på hvad vi kan – og i særdeleshed ikke kan – bruge Marshall til. Afslutningsvis diskuteres Marshalls betydning for den aktuelle forskning omkring medborgerskab.

Der snakkes forståeligt nok meget om medborgerskab i disse tider. På det abstrakte plan vedrører diskussion temaer som fragmenterede identiteter, multikultur og integrationsskabende sociale institutioner i et komplekst, senmoderne samfund, mens den på det mere konkrete og realpolitiske plan for eksempel handler om flygtninge og indvandreres integration og principperne for adgang til velfærdsstatens goder. Medborgerskab er i denne sammenhæng blevet et centralt sociologisk og politisk-teoretisk koncept, der benyttes både i en snæver juridisk forstand til at karakterisere relationen mellem borger og stat, og, i en bredere sociologisk forstand, til at analysere individets og sociale gruppers sociale integration i et større fællesskab.

Medborgerskabsbegrebet har som bekendt rødder langt tilbage i historien (se Heather 1990, Oldfield 1990 og Kymlicka og Norman 1994), men en distinkt moderne, sekular og teoretisk elaboreret formulering af medborgerskabsbegrebet er faktisk af nyere dato og fra 1949, vil jeg mene. I dette år holdt den britiske sociolog T. H. Marshall en forelæsning med titlen *Citizenship and Social Class*. Her forsøgte han at forstå medborgerskab i relation til det moderne samfunds udviklingshistorie, med vægt på industrialisering, kapitalisme, demokrati og velfærdsstat. T. H. Marshalls teoriarbejde er imidlertid, på samme tid som det er en fascinerende teoretisk konstruktion, i lige så høj grad et komplekst og tvetydigt stykke litteratur, fyldt med en række indre modsætninger og uklare formuleringer (Barbalet 1988, side 11). Af samme grund har

Citizenship and Social Class været åben for mange mulige fortolkninger, og der er derfor aldrig, selv i lyset af den i socialpolitiske sammenhænge store interesse for Marshalls teori, blevet etableret konsensus om hvad Marshall *egentlig* forstod ved medborgerskab og en række af sine andre centrale begreber (se Rees 1995 og Klausen 1995).

Marshalls modtagelse i sin eftertid har derfor været ambivalent. Var dette seriøst akademisk arbejde, politisk propaganda eller blot en naiv mands fortælling om menneskets civilisatoriske evolution? Forvirringen om Marshall bliver ydermere total i den forstand, at de fleste fortolkere overvejende trækker på Marshalls trikotome *rettighedstypologi* (bestående af civile, politiske og sociale rettigheder) uden at reflektere over den historiske og teoretiske optik, indenfor hvilken den var udtænkt. Det synes derfor ofte at gælde det samme for brugen af Marshall, som en kommentator engang sagde om Adam Smith, nemlig at han er «*often quoted but rarely read*» (Esping-Andersen 1990, side 33). Sikkert er det dog, at essayet har virket som inspiration (og provokation) for en lang række forfattere og at hovedparten af den senere litteratur, som beskæftiger sig med medborgerskab, oftest eksplicit, men også implicit, tager sit udgangspunkt i Marshalls medborgerskabsforståelse.²

Argumentet i denne artikel er at Marshall har bidraget og stadig bidrager meget til det *begrebslige* fundament for forståelsen af det moderne medborgerskab, og at dennes forståelse *stadig* udgør et brugbart heuristisk og analytisk-begrebsligt udgangspunkt for at forstå medborgerskab. Dette implicerer ikke, som jeg ligeledes vil vise, at Marshalls teori om medborgerskabets historiske udvikling accepteres. Hertil er denne for mangelfuld. Jeg mener derimod, at en kritisk genlæsning af Marshalls begrebsunivers og eftertidens fortolkninger og kritikker heraf kan bidrage til en bedre forståelse af medborgerskabsproblematikken i det (sen)moderne samfund. Ambitionen med artiklen er derfor at præsentere en forholdsvis detaljeret analyse af

Marshalls bidrag, at give en sammenfatning og vurdering af den omfattende kritik af Marshall og at situere denne diskussion i en aktuel, nordisk socialpolitisk kontekst, for eksempel i forbindelse med forholdet mellem rettigheder og pligter i socialpolitikken og integrationen af etniske minoriteter. Et andet mål med artiklen er at tilbyde en nordisk sproget introduktion til Marshall og den aktuelle diskussion om medborgerskab.

I Norden er medborgerskabsforskningen i nyere tid generelt repræsenteret stærkt *empirisk* gennem *medborgerskabsundersøgelserne* (se Andersen mfl 1993, Andersen og Torpe 1994, Petersson mfl 1989), mens der på den teoretiske side, måske med undtagelse af bidrag til kønsforskningen og kvinders medborgerskab (se Christensen og Siim 1995, Siim 1996), derimod ikke er kommet markante bidrag (se dog Torpe 1990, Johansson 1997 og Hugemark 1998). En teoretisk baseret analyse af medborgerskabs-sociologiens ny-klassiske rødder og *grand old man* er derfor efter min mening på sin plads.

I artiklen præsenterer jeg først hovedtankerne i *Citizenship and Social Class*. Hvilke forestillinger om medborgerskabets udvikling, karakter og funktion i det moderne samfund figurerer i Marshalls univers? Herefter gives en kritisk analyse af Marshalls essay, der sigter mod at synliggøre de utilstrækkeligheder og modsigelser, som også er at finde hos Marshall, som dennes - mildt sagt - problematiske læsning af medborgerskabets historiske udvikling. Til slut vil jeg, på baggrund af en række nyere bidrag til forskningen om medborgerskab, mere generelt vurdere Marshalls betydning i den aktuelle medborgerskabsforskning og socialpolitiske diskurs.

Marshalls teori om det moderne medborgerskabs opståen

I *Citizenship and Social Class* tager Marshall udgangspunkt i sin navnebroder, økonomen Alfred Marshalls ideer, der i et essay, *The*

Future of the Working Classes [1873], stiller sig selv spørgsmålet

(...) *whether there be valid ground for the opinion that the amelioration of the working classes has limits beyond which it cannot pass* (Marshall 1964: 67)³

Problematikken er socialpolitisk og skal forstås sådan, at Alfred Marshall her interesserer sig for mulighederne og betingelserne for at forbedre den store engelske (industri-)arbejderklasses sociale situation i en historisk periode i midten og slutningen af 18-tallet med *laissez faire* kapitalisme, udbredt fattigdom og social nød. T. H. Marshall reformulerer dette problemfelt i en nyere historisk sammenhæng, som integrationen af arbejderklassen i efterkrigstidens universelle velfærdsstatsprojekt, men forstår også problematikken mere sociologisk som et spørgsmål om mulighederne for at udligne den sociale ulighed i det moderne samfund. Marshalls ærinde vedrører således på det abstrakte plan en historisk og sociologisk analyse af det moderne medborgerskabs opståen og karakter. Men essayet har også et socialreformistisk ærinde med et meget konkret objekt: indlemmelsen af den *britiske* arbejderklasse i velfærdsstatens sociale sikring. Marshall trækker i denne forbindelse på en allegori fra navnebroderen Alfred:

«*The question*», he said [Alfred Marshall], «*is not whether all men will ultimately be equal - that they certainly will not - but whether progress may not go on steadily, if slowly, till, by occupation at least, every man is a gentleman. I hold that it may, and that it will*» (side 67)

I denne frase udtrykker Marshall efter min mening et af de helt centrale temaer i sit projekt. For det første tolker Marshall termen *gentleman* som synonym med *civilized* (side 69), og her nærmer vi os sprogligt begrebet *citizenship*.⁴ Gentleman-figuren illustrerer ligeledes det, som jeg opfatter som den poli-

tiske hensigt med Marshalls projekt, den gradvise integration og socialisering, gennem udbredelsen af social sikring og uddannelse, af arbejderklassen til delvise samfundsborgere i den britiske velfærdsstat. Integration og socialisering skal således, med Marshalls forkærlighed for aristokratiske dannelsesidealer, forstås som en slags *gentlemangørelse* af arbejderklassen. For det andet udtrykker Marshall her anerkendelsen af en vedvarende social ulighed, som velfærdsstaten ikke kan udrydde, men samtidig en optimistisk tro på, at alle med tiden vil blive dannede gentlemen (medborgere). Som følge heraf skal titlen på essayet, *Citizenship and Social Class*, tages alvorligt, for der eksisterer ifølge Marshall et spændingsforhold i det moderne samfund mellem på den ene side kapitalismen som en grundlæggende stratificerende mekanisme (i social klasse) og på den anden side udbredelsen af medborgerskab som en «lighedsskabende» social institution. I de følgende afsnit vil jeg gå mere i dybden med disse temaer.

En væsentlig forudsætning for at forstå Marshalls ræsonnementer i *Citizenship and Social Class* er efter min mening, at forholde sig til teksten ud fra dens egne forudsætninger og den kontekst, i hvilken den blev til. Jeg vil derfor kort redegøre for Marshalls placering blandt de engelske velfærdstænkere og for den sociale og politiske situation i England i tiden umiddelbart efter den anden verdenskrig.

England efter den anden verdenskrig – intellektuelt, socialt og politisk

I den britiske, socialpolitiske diskussion tilhører Marshall den såkaldt anden generation. Af væsentlige intellektuelle inspirationsskilder fra *den første bølge* (Rees 1996, side 3) er på den ene side den fabianske tradition, bedst kendt er nok Sidney og Beatrice Webb og R. H. Tawney, der plæderede for en slags etisk socialisme, og på den anden side en mere klassisk, socialliberal tradition med rødder i J. S. Mill, repræsenteret ved L. Hobbouse (Halsey 1984, Smith 1996 og Rees

1996). Marshalls egen position er en syntese af disse: på den ene side en markant humanistisk forpligtelse på at lade staten intervenere i markedsmekanismen for at hjælpe de svageste, men på den anden side også en stærk eksponent for det synspunkt, at en sådan intervention ikke må hæmme folks eget initiativ og virkelyst.

Den sociale, politiske og ideologiske situation i England umiddelbart efter den anden verdenskrig og frem, i den periode i hvilken *Citizenship and Social Class* blev undfanget, er historisk unik: En stærk økonomisk fremgang, en tro på fattigdommens formodede afskaffelse (Lipset 196, side xiv) og noget nær fuld beskæftigelse (Barbalet 1988, side 45 og Roche 1987, side 389). Den politiske reformvilje og folkelige *spirit* i det krigshærgede England var exceptionel, og med W. Beveridges store genrejsningsplan for det britiske samfund fra 1942 og J. M. Keynes' teorier var både det politiske blueprint og de makroøkonomiske værktøjer til at realisere det universelle velfærdsstatsprojekt tilvejebragt (Roche 1992, Barker 1984, Baldwin 1990). På samme tid havde England genfundet sig selv ideologisk og sin nationale solidaritet som en af de nationer, der ved fælles anstrengelse på tværs af sociale klasser og statusskel havde været medvirkende til at vælte nazismen og fascismen i Europa. Det er med udgangspunkt i denne historiske og intellektuelle ramme, at vi må forstå Marshalls ræsonnementer i *Citizenship and Social Class*.

Hvad er det moderne medborgerskab?

Marshall udleder en latent sociologisk hypotese fra Alfred Marshalls essay, i hvilket han mener at finde det postulat, at der eksisterer en basal menneskelig lighed forbundet med forestillingen om fuldt medlemskab af et fællesskab, som *ikke* står i modsætning til økonomiske uligheder (side 70). Det er hans holdning, at økonomiske og klasse-mæssige uligheder kan accepteres, såfremt den lighed, der er forbundet med medborgerskabet, anerkendes. Med-

borgerskab implicerer således for Marshall en lighed i *status*:

Citizenship is a status bestowed on those who are full members of a community. All who possess the status are equal with respect to the rights and duties with which the status is endowed (side 84)

Medborgerskabet forudsætter imidlertid en særlig social solidaritet og kulturel fælleshed, som Marshall udtrykker således:

Citizenship requires a bond of a (...) kind, a direct sense of community membership based on loyalty to a civilization which is a common possession. It is a loyalty of free men endowed with rights and protected by a common law (side 92)

Marshall medborgerskabsdefinition indeholder et sæt af *rettigheder* og *pligter*. Rettigheder kan således opfattes som en kodificering (*protected by a common law*) af den status medborgerskabet er udtryk for. Sammenhængen mellem status og rettighed er helt central for Marshalls medborgerskabsforståelse. J. M. Barbalet udtrykker denne relation meget klart:

A person's rights derive from their attachment to a status because in a meaningful sense one's status indicates what one can do, what capacities one has (Barbalet 1988, side 16)

Man kan altså sige, at Marshall grundlæggende opfatter medborgerskab som den særlige form for status, der tilkendes alle gyldige medlemmer af et nærmere defineret fællesskab, anerkendelsen heraf igennem et sæt af rettigheder og pligter og en institutionalisering af disse i en fælles forpligtende lov. Marshall ser medborgerskabsinstitutionen som et universalistisk, egalitært statusprincip, der konstituerer en særlig «medborgerskabssolidaritet», som går på tværs af traditionelle statusbarrierer. Vi er hver især forskellige med hensyn til velstand, profession og religion, men vi er alle lige som medborgere.

Den anden side af medborgerskabet, nemlig pligtdimensionen, er imidlertid mere diffus hos Marshall. Han fortæller os: «If citizenship is invoked in the defense of rights, the corresponding duties of citizenship cannot be ignored» (side 112). Af obligatoriske og formelle pligter fremhæver han pligten til at arbejde, betale skat, gøre militærtjeneste og uddanne sig (side 82), mens der på den anden side også eksisterer en række uformelle sociale og moralske forpligtelser, der omfatter «(...) the general obligation to live the life of a good citizen, giving such service as one can to promote the welfare of the community» (side 117, se også side 94, 107, 115).

Medborgerskabets udvikling og tre dimensioner

Medborgerskab, i hvert fald i den sekulære og universelle udformning, som er Marshalls interessefelt, er et utvetydigt moderne fænomen. Det forudsætter en række strukturelle, samfundsmæssige forhold, som en verdslig kultur, forestillingen om et offentligt rum og en dynamisk produktionsform som kapitalismen, som ikke eksisterede før moderniteten (Turner 1986, 1993a, 1993b). I *Citizenship and Social Class* ser Marshall det moderne medborgerskabs fremkomst som

en historisk kumulativ udvikling fra 1700-tallet og frem til hans samtid af tre typer rettigheder: de *civile*, de *politiske* og de *sociale*, som hver især er forankret i, og garanteret gennem en særlig, samfundsmæssig institution.⁵ Fra et historisk udgangspunkt, hvor de tre medborgerskabsdimensioner «(...) were wound into a single thread» (side 72), udspaltes de tre rettighedsdimensioner gradvist og antager i det moderne samfund hver deres selvstændige form. Med de *civile* rettigheder mener Marshall:

(...) the rights necessary for individual freedom - liberty of the person, freedom of speech, thought and faith, the right to own property and to conclude valid contracts, and the right to justice (side 71)

Fremkomsten af de civile rettigheder daterer Marshall til det 18. århundrede, hvor de udgjorde en betydelig forudsætning for den kapitalistiske produktionsmådes udbredelse, og han forbinder institutionelt disse med *domstolene*. Med de politiske rettigheder forstår Marshall:

(...) the right to participate in the exercise of political power, as a member of a body invested with political authority or as an elector of the members of such a body (side 72)

Tabel 1. Det moderne medborgerskabs fremvækst

	Civile rettigheder	Politiske rettigheder	Sociale rettigheder
Karakteristisk periode	18. årh.	19. årh.	20. årh.
Hovedprincip	Personlig frihed	Politisk frihed	Social velfærd
Typiske områder	Habeas corpus ytrings-, tros- og organisationsfrihed, frihed til at indgå juridiske kontrakter	Ret til at stemme demokratisk deltagelse	Fri uddannelse pensioner og sundhedsvæsen
Institution	Domstole	Nationale og lokale parlamenter	Velfærdsstaten
Udvikling	→ kumulativ		→

Kilder: Pierson 1998: 20, Marshall 1964

De politiske rettigheder opstod ifølge Marshall i det 19. århundrede med tilknytning til de parlamentariske demokratiformer (nationale parlamenter og lokale forsamlinger). I det 20. århundrede, med udbygningen af en række sociale sikrings- og uddannelsessystemer, opstår de sociale rettigheder:

By the social element I mean the whole range from the right to a modicum of economic welfare and security to the right to share to the full in the social heritage and to live the life of a civilized being according to the standards prevailing in the society (side 72)

Selv om Marshall opfatter udviklingen af de tre rettighedstyper som kumulativ og sekventiel, gør han dog opmærksom på, at den historiske kategorisering skal fortolkes med en «reasonable elasticity» (p. 74), og at der kan være et «considerable overlap» (p. 78) mellem indførelsen af de politiske og sociale rettigheder. I det 20. århundrede, med opbygningen af velfærdsstaten, ser Marshall det moderne medborgerskab som på vej mod sin fuldendelse, hvor medborgerskabets tre dimensioner står i et komplementært forhold til hinanden. Udviklingen af de tre rettighedstyper er sammenfattet i tabel 1.

Forholdet mellem lighed og ulighed, mellem medborgerskab og kapitalisme

Som nævnt tidligere, opfatter Marshall en gradvis udvidelse af medborgerskabsrettighederne som en udvikling mod en højere grad af formel lighed mellem de sociale klasser. Dette står imidlertid i kontrast til den omstændighed, at kapitalismen som produktionsmåde skaber og opretholder social ulighed. Marshall karakteriserer dette paradoks som «(...) a conflict between opposing principles» (side 84) og går så langt som at konstatere, at «(...) in the twentieth century, citizenship and the capitalist class system have been at war» (side 84).⁶ Denne tilsyneladende modsætning er dog ifølge Marshall acceptabel, fordi medborgerskabet i sin essens indebærer en lighed i status, som er vigtigere

end en absolut, materiel lighed: *Equality of status is more important than equality of income (side 103, kursivering tilføjet)*

Denne skelnen mellem lighed i udfald og lighed i status er helt central, og den viser med al tydelighed Marshalls socialliberale perspektiv på det moderne medborgerskab. De sociale rettigheder anses for individets garanti for et minimum af økonomiske ressourcer, der holder den absolutte fattigdom fra døren og som giver individet autonomi og mulighed for at handle frit.⁷ Velfærdsstaten er derfor tænkt som en funktionelt residual men universelt dækkende institution, hvis fornemste opgave er at agere som en buffer mod kapitalismens tendens til at skabe social polarisering og fattigdom. Med udbredelsen og institutionaliseringen af medborgerskabets sociale rettigheder udlignes den kvalitative betydning af eksisterende statusforskelle derfor:

Status differences can receive the stamp of legitimacy in terms of democratic citizenship provided they do not cut too deep, but occur within a population united in a single civilization; and provided they are not an expression of hereditary privilege (side 116)

Velfærdsstaten markerer derfor også et historisk brud med en gammel *gemeinschaftlich* samfundsorden baseret på traditionelle statusforskelle og –hierarkier, og indstifter i stedet et socialliberalt *gesellschafts*-princip baseret på merit og evner. Derfor mener Marshall ikke, at en total udligning af den sociale ulighed hverken er mulig eller ønskværdig (Held 1989, side 164f). Kants poetiske proklamation om, at ulighed er «(...) a rich source of much that is evil, but also of everything that is good» (fra Dahrendorf 1969) synes meget godt at karakterisere Marshalls egen holdning:

It is true that class still functions. Social inequality is regarded as necessary and purposeful. It provides the incentive to effort and designs the distribution of power (side 85)

Hvis man mere overordnet sammenfatter Marshalls redegørelse for medborgerskabets udvikling, står det klart, at han fortæller en fantastisk beretning om samfundets progressive evolution. Denne præsenterer en sammenhængende teori om det moderne medborgerskabs historiske udvikling, der ser det moderne medborgerskab som konstitueret qua tre centrale dimensioner: den civile, den politiske og den sociale. De tre medborgerskabsdimensioner opfattes som udviklet i forlængelse af en generel samfundsmæssig differentiering og udspaltningen af række institutioner: domstolene, demokratiet og velfærdsstatslige ordninger. Udviklingen af medborgerskabets forskellige dimensioner som en historisk kumulativ proces mod et stadig mere omfattende medborgerskab kan læses som en normativ udviklingshistorie, hvor det sociale medborgerskab, igennem opbygningen af velfærdsstaten, er det sidste og fuldstændiggørende led i medborgerskabets rettighedstriade. I en af sine mere farverige passager sammenfatter Marshall således for os:

Social integration spread from the sphere of sentiment and patriotism into that of material enjoyment. The components of a civilized and cultured life, formerly the monopoly of the few, were brought progressively within reach of the many, who were encouraged thereby to stretch out their hands towards those that still eluded their grasp. The diminution of inequality strengthened the demand for its abolition, at least with regard to the essentials of social welfare (side 96, se også side 84)

En kritisk genlæsning

Jeg vil her først forsøge at gengive hovedtrækkene i den kritik, der i tidens løb er rejst mod Marshalls teori i *Citizenship and Social Class*. Den generelle indstilling til den marshall'ske arv har været tvetydig. Fortolkningerne varierer - alt afhængig af teoretisk position og politisk overbevisning - fra en generel

enighed med Marshalls teori, over forsøg på at lappe på og tilpasse den og til fuldstændig forkastelse af projektet.

Jeg finder det imidlertid vigtigt at skelne mellem to forskellige dimensioner af Marshalls bidrag: på den ene side en teori om medborgerskabsinstitutionen og den britiske rets- og velfærdsstats historiske udvikling, og på den anden side opstillingen af et teoretisk *begrebsapparat* til at analysere og forstå det moderne medborgerskab. De to elementer af Marshalls bidrag er, som jeg vil forsøge at vise, meget forskellige og fordrer hver især opmærksomhed. Jeg har derfor valgt at strukturere min diskussion af kritikken og videreudviklingen af Marshall efter denne inddeling, hvor jeg begynder med den historiske problematik.

En historisk kritik: Udviklingen af de tre rettighedstyper er teleologisk og evolutionistisk
Ved læsningen af *Citizenship and Social Class* bliver man fascineret af Marshalls tilsyneladende systematiske og logiske analyse af medborgerskabsdimensionernes fremvækst. Dette syn på medborgerskabet tre rettighedsaspekter som udviklet ét efter ét, for til sidst, i det tyvende århundrede i velfærdsstaten, at konvergere i et moderne og fuldendt medborgerskab, er blevet kritiseret for at være udtryk for en teleologisk og evolutionistisk læsning af historien. Anthony Giddens (1982) observerede som en af de første, at de civile og politiske rettigheder ikke nødvendigvis udvikledes succesivt, men ofte *samtidigt* (1982, side 173, 176).⁸ Her slår Marshalls *reasonable elasticity* trods alt ikke til. Giddens karakteriserer meget rammende Marshalls historiesyn som «an (...) irreversible (...) one way phenomenon (1982, side 172), mens Maurice Roche (1992, side 23) på lignende måde opfatter Marshalls historieteori som *unilinear* (se også Turner 1990, side 192, 1993a, side 6-7, Mann 1987, side 340, Held 1989, side 164-167 og Klausen 1995, side 252f).

Adskillige fortolkere har gået Marshalls egen historielæsning kritisk efter i sømmene,

og deres vurdering af validiteten af Marshalls fortolkninger er varierende (se Turner 1986, 1990, Mann 1987, Hindess 1993, Roche 1987). En af de mest kritiske vurderinger kommer fra Barry Hindess, der karakteriserer Marshalls historiske analyse således:

As a description of any existing society, the picture presented by Marshall's account of citizenship is more than a little misleading (199, side 19, kursivering tilføjet)

Hindess anser således Marshalls historielæsning for direkte forkert. En central, men mere moderat fortolkning bibringes af Michael Mann (1987), der karakteriserer Marshalls analyse som «*essentially true - at least as a description of what has actually happened in Britain*» (1987, side 339-340, se også Roche 1987, side 370). Mann gør imidlertid opmærksom på, at den rækkefølge, hvormed rettighedsdimensionerne udvikles, ikke altid følger mønstret fra civile, over politiske til sociale rettigheder, mange *paths to citizenship* er mulige (Mann 1987, side 339-40, se også Turner 1993b, side 8, Hindess 1993).⁹ Empirisk mener Mann at kunne spore fem strategier for udviklingen af medborgerskab: en liberal, en reformistisk, en autoritær-monarkistisk, en fascistisk og en autoritær-socialistisk. Marshalls analyse af England altså kun én af flere muligheder, og den kan ikke, som Marshall forsøger det, generaliseres til at omfatte alle vesteuropæiske samfund. Manns argumentation bygger på en marxistisk tilgang, der betoner de herskende (økonomiske, politiske og militære) klassers strategier for at opnå magt. Manns analyse fungerer på denne måde som en interessant modifikation af Marshalls analyse, men den er, som Turner (1990, side 197-201) rigtigt gør opmærksom på, funderet i et marxistisk (makro)paradigme og er blind for kønsmæssige og etniske aspekter af medborgerskabets udvikling (Walby 1994, side 381), ligesom at den udelukkende analyserer medborgerskab ovenfra som «*handed down from above*» (fra staten eller eliterne til folket).

En anden kritiker, der leverer et helt centralt bidrag til den historiske kritik og modifikation af Marshall, og som netop griber fat i spørgsmålet om hvorvidt medborgerskabet udvikles oppe- eller nedefra, er Bryan Turner (1990). Han argumenterer for at den historiske udvikling af medborgerskabet kan analyseres ud fra to grundlæggende variable. Den første drejer sig om, hvorvidt medborgerskabet er udviklet *oppefra* (af staten, som er tilfældet i Danmark) eller *nedefra* (af fagbevægelsen eller af andre sociale bevægelser). Den anden variabel vedrører dimensionerne *privat* og *offentlig*, om medborgerskabet udvikles som privat og passivt (givet) eller aktivt og offentligt (tilkæmpet). Som Turner observerer, er der ikke i Marshalls teori en distinktion mellem *aktivt* og *passivt* medborgerskab (1990, side 207, se også Janoksi 1998).

Som i de andre historiske kritikker er det Turners ærinde at vise, at Marshalls analyse af de tre medborgerskabsdimensioner enten er forkert (Hindess) eller utilstrækkelig (Mann), for grovkornet og ikke-generaliserbar til andre nationers historie. Medborgerskabets udvikling i de europæiske nationalstater er så forskelligartet og kompleks, at den ikke lader sig indfange i Marshalls forsimplede model.

Marshall er konsensusorienteret og ignorerer konflikt

Et vigtigt kritikpunkt rettet mod Marshall er hans manglende blik for social konflikt som samfundsforandrende kraft. Et eksempel er Giddens (1982), der overordnet karakteriserer Marshalls syn på medborgerskabets historiske udvikling som *konsensuspræget*. Jeg mener at Giddens, i hvert fald langt hen ad vejen, har ret, det er ikke konflikt, men nærmere en overordnet moderniseringslogik eller funktionalitet, der driver udviklingen af medborgerskabet og velfærdsstaten frem. I de få tilfælde hvor Marshall faktisk diskuterer konflikt som en medvirkende faktor i medborgerskabets udvikling (se side 79, 84, 114), fornemmer man tydeligt, at han er af den overbevisning, at mindre konflikter med

tiden vil udlignes i den «store» udvikling, - at selv kapitalismen, ulighedens promotor *par excellence*, mere eller mindre frivilligt lader sig tøjle. En sådan tankegang opfatter adskillige kritikere som naiv. Konflikt er et grundlæggende omdrejningspunkt i medborgerskabets udviklingshistorie, der er tæt forbundet med industrialiserings- og moderniseringsprocessen, den kapitalistiske produktionsforms indtog og demokratiets fremkomst (Turner 1986, kapitel 3, Roche 1987, Barbalet 1988). Medborgerskabsrettigheder er på intet tidspunkt i historien tildelte, de er altid tilkæmpede.

Man kan derfor med en vis rimelighed sige, at Marshall fremstår som eksponent for en slags funktionalistisk (eller funktionelt orienteret) samfundsteori, i hvert fald hvad gælder forklaringsfaktorer for samfundets forandring. Vi finder en lignende konklusion hos Roche (1992, side 22, 1995, side 716), der karakteriserer Marshalls syn på den samfundsmæssige udvikling som en slags *national funktionalisme*. Denne observation er interessant dels fordi den bekræfter det funktionalistiske tilsnit i Marshalls tankeunivers, men også fordi den påpeger Marshalls entydige fokuseren på *nationalstaten* som den naturlige territorielle, sociale og symbolske ramme om det moderne medborgerskabs udvikling. Her kan det anføres den kritiske bemærkning, at medborgerskabet, i hvert fald i nyere tid (og i Marshalls samtid), ikke kan forstås som udelukkende et nationalt foretagende. Internationale institutioner og relationer har sandsynligvis relativt langt tilbage i historien, og i hvert fald i nyere tid, haft en hvis indflydelse på hvordan det moderne medborgerskabet er blevet tænkt (tænk på FN og menneskerettighedserklæringen, se Bauböck 1994 og Meehan 1993).

Hvis de skal konkluderes om Marshalls fremstilling af medborgerskabets historiske udvikling, forekommer det mig klargjort, at teorien er behæftet med så mange problematiske forhold at den må forkastes. Marshalls analyse er i denne henseende et produkt af

dels sin tids evolutionslogiske og funktionalistiske paradigme og dels af en unik historisk periode, begge omstændigheder, der med nutidens øjne og i bagklogskabens lys kan synes naive. I det følgende vil jeg derfor rette opmærksomheden mod den anden del af Marshalls bidrag, nemlig det *teoretiske begrebsapparat*, der opstilles til at forstå det moderne medborgerskab. Jeg vil i denne forbindelse diskutere svagheder og uklarheder i Marshalls begrebsunivers.

Teoretiske kritikker: Kulturopfattelsen er funktional

Hvis betegnelsen – tendentielt – funktionalist kan tilskrives Marshall, får dette konsekvenser for opfattelsen af *kultur*. Som Hindess bemærker (1993, side 22ff), er Marshalls kulturforståelse *funktional* og *homogen*. Der eksisterer et fælles værdisæt og en *generally shared style of life* (side 24). Dette kommer til udtryk i Marshalls antagelse om, at der hersker en generel opfattelse af, at statuslighed er vigtigere end økonomisk og absolut lighed. Hvem siger, at det nødvendigvis er tilfældet? Marshall overtager her en parsoniansk systemlogik og antagelse om en generel accept af et unipolært statussystem, og han er på denne måde blind for kulturel og holdningsmæssig pluralisme. Marshall antyder en *monokultur*, der, efter Turners vurdering (1990, side 192), implicerer et *konservativt og præserverende værdisæt*.

Hvor er kvinderne - og de etniske minoriteter?

Som mange kritikere har bemærket, beskæftiger Marshall sig stort set ikke med *kvinders* medborgerskab (se Lister 1997, Bussemaker og Voet 1998, Walby 1994). Ambitionen om at indlemme arbejderklassen i velfærdsstaten indebærer for Marshall indlemmelsen af den *mandlige* arbejdsstyrke. OECDs abstraktion, «The Average Production Worker», kunne i idealtypisk forstand betegnes som Marshalls omdrejningspunkt for medborgerskabsprojektet. Kvinder opfattes i denne sammenhæng primært som husmødre og koner; som «*second-class citizens*» (Roche

1992, side 33). Roche påpeger endvidere den immanente *patriarkalske* (og i høj grad *paternalistiske*) tankegang, der gennemsyrrer Marshalls (såvel som hans samtids store tænkere som R. M. Titmuss og W. Beveridges) tanker. Medborgerskab er således et udtalt maskulint projekt. Det samme kritikpunkt kan man i princippet også anføre, når det gælder minoritetsgrupper som flygtninge og etniske minoriteter (Faist 1997), handicappede og andre uarbejdsdygtige grupper. Disses grupper medborgerskab skænker Marshall ikke megen opmærksomhed:

Marshall's preoccupation with the relationship between citizenship and social class (...) blinded him to the significance of gender (and other) divisions for the history and contemporary practice of citizenship (Lister 1997, side 68)

De tre rettighedstyper er kvalitativt forskellige og kan ikke sidestilles

Giddens (1982, side 172ff) argumenterer i sin kritik af Marshall for, at denne behandler de *civile* rettigheder som kvalitativt ens og sidestillede. Held (1989, side 168) udvider denne kritik til at omfatte alle tre rettighedstyper: Marshall havde ikke, måske som følge af sin primært historiske indfaldsvinkel til medborgerskabsudviklingen, i tilstrækkelig grad gjort sig denne forskel klart. Man kan således angribe Marshall for både *indenfor* hvert af de tre rettighedskomplekser (civile, politiske og sociale rettigheder), såvel som *imellem* dem, ikke at anerkende den indholdsmæssige eller *kvalitative forskellighed*, der faktisk kendetegner disse (Turner 1990, side 192, 1993a, side 7 og Barbalet 1988, kapittel 5). I den nyere velfærdsstatsforskning, hvor analyser af den sociale rettighedsdimension ofte er omdrejningspunktet, har man været specielt opmærksom på forskellen mellem, på den ene side, de civile og politiske, og på den anden side, de sociale rettigheder. Klausen (1995) gør opmærksom på, at civile og politiske rettigheder kan opfattes som *uafhængige (nontransferable)* og

knyttet til *individet*. De sociale rettigheder, derimod, vedrører redistributionen af knappe ressourcer mellem individer og sociale grupper, og vil, alene i kraft heraf, altid være forbundet med en *solidarisk* og *normativ* politisk praksis og vil således også være genstand for politiske interesser og magtkampe (se Turner 1986). Egos udøvelse af civile og politiske rettigheder har ikke umiddelbare konsekvenser for alter *per se*. Det har udøvelsen af sociale rettigheder derimod. Ydermere er de civile og politiske rettigheder produkter af, og kodificerede i en demokratisk forfatning og udtrykt igennem en stabil styreform (og dermed relativt permanente), mens sociale rettigheder i højere grad er relative og politisk foranderlige (Cox 1998, Janoski 1998).¹⁰ Som et sidste eksempel på den kvalitative forskellighed kan det nævnes, at det kun er de sociale rettigheder, der står i en egentlig kontrast til den kapitalistiske produktionsmådes «kommodificering» (Turner 1986, 1993b, Esping-Andersen 1990). Både civile og politiske rettigheder fungerer i samspil med kapitalismen; de civile rettigheder som grundlag for arbejdskraftens fri mobilitet og for bindende kontrakter og de politiske rettigheder som grundlag for den demokratiske styring af den politiske økonomi.

De tre rettighedstyper er ikke udtømmende
Marshall opererer som bekendt med tre rettighedstyper: de civile, de politiske og de sociale. Blandt Marshalls fortolkere hersker det en nogenlunde enighed om, at disse er grundstenene i det moderne medborgerskab, men det er ligeledes en generel opfattelse, at disse tre i sig selv ikke er fyldestgørende til at forstå det moderne medborgerskabs kompleksitet. En – efter min mening – åbenlyst mindre udviklet dimension i Marshalls medborgerskabsanalyse er den *kulturelle*. At kulturelle faktorer som fx religion, statusgrupper og (i bred forstand) ideologi *historisk* har været stærkt medvirkende til at forme det moderne medborgerskab er forholdvis veldokumenteret (se Turner 1986,

Kalberg 1993), men den kulturelle dimension må ligeledes siges *i sig selv* at udgøre en væsentlig begrebsmæssig del af det moderne medborgerskab. Marshalls forholder sig ikke eksplicit til medborgerskabets kulturelle dimension, kun i det omfang at han, som jeg diskuterede ovenfor, antog eksistensen af en homogen og konservativ kultur, og i det omfang at kulturkomponenten tænkes implicit i forlængelse af definitionen af medborgerskabets sociale dimension («(...) *the right to share to the full in the social heritage and to live the life of a civilized being according to the standards prevailing in the society*»). Det var imidlertid Parsons, der, i sine analyser af uddannelsessystemet i 1960'erne, som den første tog hul på analysen af den kulturelle dimension af det moderne medborgerskab. En konkret konceptualisering af en *kulturel rettighed* finder vi hos Turner, for hvem denne udgør «(...) *the social right to participate in the complex culture of a particular society through educational reform*» (Turner 1993b, side 7). En bredere – og efter min mening mere fyldestgørende – forståelse af det kulturelle medborgerskab gives af Nick Stevenson:

Cultural citizenship can be said to have been fulfilled [to] the extent to which society makes commonly available the semiotic material [of] cultures necessary in order to make social life meaningful, critique practices of domination, and to allow for the recognition of difference under conditions of tolerance and mutual respect (Stevenson 1997, side 42)

Hos både Turner og Stevenson tilskrives det kulturelle medborgerskab således en væsentlig integrativ og emancipatorisk funktion: Det er gennem kulturel deltagelse og identifikation at den demokratiske, kritiske og aktive samfundsborger skabes. Der må til de her præsenterede begrebsliggørelser stilles den kritiske bemærkning, at de bygger på en problematisk forestilling om kulturens entydigt integrative potentiale. I et (såkaldt) senmoderne samfund, der kendetegnes ved pluralisme og (såkaldt) postmodernitet, kan

'det kulturelle' ikke meningsfuldt forstås som én homogen størrelse. Der eksisterer ikke én kultur, men flere forskellige kulturer eller kulturelle former (multikulturalitet). Det kulturelle medborgerskab må derfor forstås i relation til den omstændighed, at kultur i et moderne samfund ikke nødvendigvis implicerer integration og harmoni, men i lige så høj grad differentiering og konflikt. Det – til mit kendskab – eneste forsøg på at sammentænke postmodernitet og *kulturelt* medborgerskab, er Turner (1994), der udover, som forventet, at konkludere: «*There is a tension between modern citizenship and post-modern culture*» (side 165) ikke bidrager væsentligt. Der eksisterer således stadig et væsentligt teoretisk problem omkring det at sammenknytte Marshalls medborgerskabetsbegrebs universalistiske 'ethos' og den postmoderne kulturteori.

Til gengæld er litteraturen omkring *multikulturalisme* og medborgerskab, ikke mindst i lyset af den stigende immigration til Vesteuropa, betydelig mere omfangsrig (se Kymlicka 1995 og Castles 1994). Det ville imidlertid føre for vidt at vurdere denne litteratur her.

Set i et bredere perspektiv er diskussionen om medborgerskabets kulturelle dimension kun en ud af flere forsøgte udvidelser af Marshalls medborgerskabsdimensioner. Hertil kunne man tilføje den «økologiske» dimension (van Steenberg 1994a), ligesom at internationaliseringstendenser på forskellige niveauer har affødt teoretiseringer omkring et «overnationalt» medborgerskab på forskellige niveauer (se Bauböck 1994), europæisk medborgerskab (Habermas 1994, Meehan 1993) eller sågar globalt medborgerskab (Falk 1994). Fælles for disse forsøg på at udbygge medborgerskabsdimensionerne synes at være, at de, oftest eksplicit, men undertiden også implicit, bygger oven på og udvider Marshalls trikotome rettighedsfundament.

Som jeg har forsøgt at vise, er kritikken og videreudviklingerne af Marshalls tanker i *Citizenship and Social Class* omfattende. I tabel 2 har jeg afslutningsvis sammenfattet de kritikpunkter, som jeg opfatter som de vigtigste:

Tabel 2: En sammenfatning af den relevante kritik af Marshall

Kritikområde	Kritikpunkt		Nærmere indhold	Eksempler på forfatter
Historisk analyse	Historielæsning	Teleologisk		Giddens 1982, Roche 1992
		Forkert		Hindess 1993
		Accepteres med modifikationer	Mann, 1987;	Turner 1990
	Konflikt/konsensusorientering		Manglende blik for social konflikt som forandrende social faktor	Giddens 1982, Roche 1987, 1992, Barbalet 1988
Teoretiske begreber	Køn		Kvindens medborgerskab ekskluderet	Lister 1997, Bussemaker and Voet 1998, Walby 1994
	Etnicitet		Etniske minoriteters medborgerskab ekskluderet	Faist 1997
	Passiv vs. aktivt medborgerskab		Medborgerskab som handlen/ageren modsat <i>status</i> (passivt)	Turner 1986, 1990
Rettigheder	Rettighedstyperne	Indbyrdes kvalitativ forskellighed		Giddens 1982, Roche 1987, Klausen 1995, Cox 1998
Rettighedstrikotomi ikke udtømmende	Rettighedstilføjelser (medborgerskabsdimensioner)	Kulturelt medborgerskab/rettigheder	Medborgerskab og den kulturelle dimensions betydning	Stevenson 1997, Turner 1994, Kalberg 1993
		Multikulturelt medborgerskab	Medborgerskab i et multikulturelt samfund	Kymlicka 1995, Castles 1994
		Overnationalt (EU + globalt)	Medborgerskab som (også) overnationalt fænomen	Bauböck 1994, Habermas 1994, Falk 1994, van Steenberg 1994a, Meehan 1993

Marshalls betydning for medborgerskabssociologien

Som afslutning vil jeg sammenfatte diskussionen med to spørgsmål: I hvilket omfang har Marshalls teori og begreber tjent som inspiration for eftertiden og hvad kan vi lære fra denne om medborgerskab i et (sen)-moderne samfund? Marshalls teoriehistoriske betydning for studiet af medborgerskab og socialpolitik i efterkrigstiden har været enorm. I litteraturen betegnes Marshalls undertiden som et *«locus classicus»* (Held og Thompson 1989, side 16) og som en paradigmeskaber (Turner 1993a, side xi), ligesom at J. M. Barbalet – om end noget storladent – konkluderer:

Any understanding of citizenship in the modern world, and in social and political theory, must (...) pay serious attention to Marshall's contribution (Barbalet 1988, side 10)

I lang tid efter sin udgivelse levede *Citizenship and Social Class* i støvet ubemærkhed. Først omkring midten og slutningen af 1980'erne blev Marshall genopdaget (se note 2), og siden da har han været og er stadig genstand for megen opmærksomhed.

Der er sandsynligvis flere grunde til at Marshalls medborgerskabsanalyse igen er blevet populær i samfundsvidenskaben. Dels er forestillingen om social integration, som konsekvens af internationaliseringsprocesser, kulturel mangfoldighed og nye former for social udstødelse (jf. diskussionen af rettighedsudvidelserne), blevet kompleks og uoverskuelig, og medborgerskabsbegrebet har i denne sammenhæng tilbudt sig som et brugbart catch all-koncept til teoretisk at forstå og fange disse sociale forandringer. Dels kan Marshalls popularitet tilskrives teoriens distinkt moderne kontekstualisering af medborgerskabsbegrebet og – tror jeg – dennes forførende teoretiske og begrebsmæssige enkelthed (tre rettighedstyper, tre typer institutioner).

Det kan derfor konkluderes, at Marshall i den aktuelle debat om medborgerskab stadig

står stærkt som det teoretiske udgangspunkt. Det er fx interessant, at i de tre måske mest betydningsfulde (og tematisk vidtfagende) antologier om medborgerskab i 90'erne, og her tænkes på Turner (1993), van Steenberg (1994) og Bulmer og Rees (1996), står Marshalls teori meget stærkt som reference. I Turner (1993) har syv ud af otte bidrag en reference til Marshall, og ud af disse syv har fire af bidragene Marshall som et centralt teoretisk udgangs- eller omdrejningspunkt (til forskel fra hvad man kunne kalde en almindelig reference). I van Steenberg-antologien (1994) gælder det, at syv ud af ti tekster har reference til Marshall, og ud af disse syv har fem Marshalls analyse i *Citizenship and Social Class* som centralt omdrejningspunkt. I Bulmer og Rees (1996), som bærer den rammende titel *The Contemporary Relevance of T. H. Marshall*, har tolv ud af fjorten bidrag reference til Marshall, hvoraf hele elleve af disse tager udgangspunkt i Marshall.

Men hvad har Marshall at tilbyde til den aktuelle diskussion om medborgerskab? Min vurdering er, at vi også her må skelne mellem de to aspekter af Marshalls bidrag, den historiske analyse af medborgerskabets fremvækst og det heuristiske begrebsapparat til at analysere medborgerskab. På linje med den fremførte kritik opfatter jeg Marshalls historielæsning som ukorrekt. Troen på en evolutionær og civilisatorisk udfoldelse af den sociale solidaritet med endemål i velfærdsstaten er selvsagt naiv og fejlagtig. Denne del af Marshalls bidrag må forkastes. På den anden side mener jeg, at Marshalls begrebsapparat har meget at tilbyde en række aktuelle, socialpolitiske diskussioner. Kan vi forstå den igangværende omstrukturering af de skandinaviske velfærdsstater som en kvalitativ forandring af det sociale medborgerskab? Den nyere social- arbejdsmarkedspolitik reartikulerer indholdet af, og balancen mellem det sociale medborgerskabs rettigheder og pligter, ligesom at arbejdsløshed, marginalisering og social udstødning udfordrer medborgerskabets (i

hvert fald i teorien og retorikken) universalistiske og inkluderende karakter i Skandinavien (Siim 1998). Et andet spørgsmål er integrationen af etniske minoriteter; er udbygningen af Marshalls rettighedstriade med kulturelle rettigheder og forestillingerne om et multikulturelt medborgerskab frugtbare redskaber til at forstå denne integrationsproces? På samme måde er en stor del af den nuværende diskussion af, og viden om kvinders medborgerskab udsprunget af en kritik af Marshalls androcentriske medborgerskabsopfattelse. Det er derfor min tro, at Marshalls både naive men også indsigtfulde analyse også i fremtiden vil virke inspirerende og provokerende, og at den alene i kraft heraf vil være medvirkende til at producere ny viden om det moderne medborgerskab.

NOTER

- 1) Forfatteren takker Jon Kvist, Peter Abrahamson, Jørgen Elm Larsen samt to anonyme referees for konstruktive kommentarer til tidligere udgaver af artiklen.
- 2) Specielt fra midten af 1980'erne blev Marshall 'relanceret' i medborgerskabsdiskussionen. Af centrale eksponenter fra denne periode ser jeg Turner, 1986, 1990, Mann, 1987, Roche 1987, 1992 og Barbalet 1988.
- 3) Siderreferencer til Marshall (1964) angives herefter med sidetal.
- 4) Den etymologiske betydning af «medborger» og «medborgerskab» i en række europæiske sprog undersøges af Turner (1986, side 17-21, 1990).
- 5) Faktisk udleder Marshall, i forbindelse med en diskussion af fagbevægelsen, en fjerde rettighedstype, nemlig industrial rights (side 94, 110). Disse er imidlertid kun et secondary system (side 94); et «kollektivt derivat» af de politiske rettigheder (som retten til at strejke), og er ikke i denne sammenhæng af væsentlig betydning (se Roche 1987 for en diskussion heraf).
- 6) Marshall nedtoner dog senere det dramatiske udsagn: «Perhaps the phrase is too strong, but it is quite clear that the former has imposed modifications on the latter» (side 110). Denne modsætning i Marshalls tænkning er blevet kaldt Marshalls paradox (Flora 1985).
- 7) Et glimrende eksempel herpå er en passage, hvor Marshall diskuterer ejendomsrettigheder: «A property right is not a right to possess property, but a right to acquire it, if you can, and to protect it, if you can get it» (side 88).
- 8) Både Giddens (1982) og Held (1989) bruger den meget rammende metafor «platform» som illustration for den måde, hvorpå Marshall forestiller sig de forskellige rettighedstypers banen vej for hinanden. Held (side 166ff) er dog ikke enig i alle aspekter af Giddens' kritik af Marshall.
- 9) Der findes i hvert fald to oplagte eksempler på, at Marshalls udviklingslogik ikke holder. Det ene er Bismarck-

tidens Tyskland, hvor de sociale rettigheder blev givet forud for politiske rettigheder i et forsøg på at pacificere arbejderbevægelsen, mens det andet tilfælde er USA, hvor demokratiet og de politiske rettigheder udvikledes tidligt, mens de sociale rettigheder som bekendt ikke er særlig omfangsrige.

- 10) Sådan går den teoretiske argumentation. Empiriske og historiske belysninger, fx omkring den afro-amerikanske befolknings medborgerskab i USA, viser en bevidst og intentionel eksklusion, gennem fratagelse af civile og politiske rettigheder, i mange samfundsmæssige sammenhænge (se Quadagno 1994). De civile og politiske rettigheders «relative permanens» kan således betvivles i praksis.

LITTERATUR

- Andersen, J., Christensen, A. D., Langberg, K., Siim, B. og Torpe, L. (1993): *Medborgerskab. Demokrati og politisk deltagelse*, Herning: Systime.
- Andersen, J. og L. Torpe (1994): *Demokrati og politisk kultur*, Herning: Systime.
- Baldwin, P. (1990): *The Politics of Social Solidarity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Barbalet, J. M. (1988): *Citizenship*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Barbalet, J. M. (1993): *Citizenship, Class Inequality and Resentment*, i Turner (1993): *Citizenship and Social Theory*, London: Sage.
- Barker, P. (1984): *Founders of the Welfare State*, Avebury: Gower.
- Bauböck, R. (1994): *Transnational Citizenship. Membership and Rights in International Migration*, Aldershot: Edward Elgar.
- Bulmer, M. og A. M. Rees (red) (1996): *Citizenship Today. The Contemporary Relevance of T. H. Marshall*, London: The UCL Press.
- Bussemaker, J. og R. Voet (1998): Citizenship and gender: theoretical approaches and historical legacies, *Critical Social Policy*, 18, 3, 277-308.
- Castles, S. (1994): Democracy and multicultural citizenship. Australian debates and their relevance for Western Europe, i Bauböck, R. (red): *From Aliens to Citizens: Redefining the Status of Immigrants in Europe*, Aldershot: Avebury.
- Christensen, A. D. og B. Siim (1995): Magt og medborgerskab, *GRUS* 45, 74-87.
- Cox, R. H. (1998): The Consequences of Welfare Reform: How Conceptions of Social Rights are Changing, *Journal of Social Policy*, 27, 1, 1-16.
- Dahrendorf, R. (1969): On the Origin of Equality Among Men, i Béteille, A. (red): *Social Inequality. Selected Readings*, Middlesex: Penguin Books.
- Esping-Andersen, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, London: Polity Press.
- Falk, R. (1994): The Making of Global Citizenship, i van Steenbergen (1994): *The Condition of Citizenship*, London: Sage.
- Faist, T. (1997): Immigration, Citizenship and Nationalism. Internal Internationalization in Germany and Europe, i Roche, M. og R. van Bergel (red): *European Citizenship and Social Exclusion*, Aldershot: Ashgate.
- Flora, P. (1985): On the History and Current Problems of the Welfare State, i Eisenstadt, S. N. og O. Ahmeir (red): *The*

- Welfare State and its Aftermath*, London: Croon Helm.
- Giddens, A. (1982): *Profiles and Critiques in Social Theory*, London: MacMillan Press.
- Habermas, J. (1994): Citizenship and National Identity, i van Steenbergen (1994): *The Condition of Citizenship*, London: Sage.
- Halsey, A. H. (1984): T. H. Marshall: Past and Present 1893-1981, *Sociology*, 18(1): 1-18.
- Heather, D. (1990): *Citizenship: The Civic Ideal in World History, Politics and Education*, London: Longman.
- Held, D. (1989): Citizenship and Autonomy, i Held, D. og J.B. Thompson (red): *Social Theory of modern societies. Anthony Giddens and his Critiques*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Held, D og J.B. Thompson (1989): Editor's introduction, i Held, D. og J.B. Thompson, (red.): *Social Theory of modern societies. Anthony Giddens and his Critiques*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hindess, B. (1993): Citizenship in the West, i Turner (red.) (1993)
- Hugemark, A. (1998): Den kalkylerende medborgaren, *Dansk Sociologi*, 9, 3, 23-36.
- Janoski, T. (1998): *Citizenship and Civil Society*, Cambridge: Cambridge University Press
- Johanson, H. (1997): Att förstå det moderna medborgerskapet – en resa från T. H. Marshall till Michel Foucault, *Dansk Sociologi*, 8, 2, 39-62.
- Kalberg, S. (1993): Cultural Foundations of Modern Citizenship, i Turner (red.) 1993.
- Klausen, J. (1995): Social Rights Advocacy and State Building. T. H. Marshall in the Hands of Social Reformers, *World Politics*, 47, 244-267.
- Kymlicka, W. (1995): *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, W. and Norman, W. (1994): Return of the Citizen: A Survey on Recent Work on Citizenship Theory, *Ethics*, 104, 2, 352-381.
- Lipset, S. M. (1964): Introduction, i Marshall (1964): *Class, Citizenship and Social Development*, New York: Doubleday & Company Inc.
- Lister, R. (1997): *Citizenship: Feminist Perspectives*, London: MacMillan Press.
- Mann, M. (1987): Ruling Class Strategies and Citizenship, *Sociology*, 21, 3, 339-354.
- Marshall, T. H. (1964) [1950]: *Citizenship and Social Class*, i Marshall, T. H. (1964): *Class, Citizenship and Social Development*, New York: Doubleday & Company Inc.
- Meehan, E. (1993): *Citizenship and the European Community*, London: Sage.
- Oldfield, A. (1990): *Citizenship and Community*, London: Routledge.
- Petersson, O., Westholm, A. og Blomberg, G. (1989): *Medborgarnas Makt*, Carlsson Bokförlag.
- Pierson, P. (1998): *Beyond the Welfare State*, 2nd ed, Cambridge: Polity Press.
- Quadagno, J. (1994): *The Color of Welfare. How Racism Undermined the War on Poverty*, Oxford: Oxford University Press.
- Rees, A. M. (1995): The Other T. H. Marshall, *Journal of Social Policy*, 24, 3, 341-364.
- Rees, A. M. (1996): T. H. Marshall and the Progress of Citizenship, i Bulmer og Rees (1993): *Citizenship today. The Contemporary Relevance of T.H. Marshall*, London: The UCL Press.
- Roche, M. (1987): Citizenship, Social Theory, and Social Change, *Theory and Society*, 16, 3, 363-400.
- Roche, M. (1992): *Rethinking Citizenship. Welfare, Ideology and Change in Modern Society*, Cambridge: Polity Press.
- Roche, M. (1995): Citizenship and Modernity, *The British Journal of Sociology*, 46, 4, 715-733.
- Siim, B. (1996): *Gender, Power and Citizenship*, København: CID Studies No. 12.
- Siim, B. (1998): Det sociale medborgerskab, i Hornemann Møller, I. og Elm Larsen (red.): *Socialpolitik*, København: Munksgaard.
- Smith, J. H. (1996): Foreword, i Bulmer og Rees (1996): *Citizenship Today. The Contemporary Relevance of T. H. Marshall*, London: The UCL Press.
- Stevenson, N. (1997): Globalization, National Cultures and Cultural Citizenship, *The Sociological Quarterly*, 38, 1.
- Torpe, L. (1990): Medborgerskab og velfærdsstat, *GRUS* 32, 65-83.
- Turner, B. S. (1986): *Citizenship and Capitalism. The Debate over Reformism*, London: Allen and Unwin.
- Turner, B. S. (1990): Outline of a Theory of Citizenship, *Sociology*, 24, 2, 189-217.
- Turner, B. S. (red.) (1993): *Citizenship and Social Theory*, London: Sage.
- Turner, B. S. (1993b): Contemporary Problems in the Theory of Citizenship, i Turner 1993.
- Turner, B. S. (1994): Postmodern Culture/Modern Citizens, i van Steenbergen (1994): *The Condition of Citizenship*, London: Sage.
- van Steenbergen, B. (red.) (1994): *The Condition of Citizenship*, London: Sage.
- van Steenbergen, B. (1994a): Towards a Global Ecological Citizen, i van Steenbergen (1994): *The Condition of Citizenship*, London: Sage.
- Walby, S. (1994): Is Citizenship Gendered? *Sociology*, 28, 2, 379-396.

SUMMARY

The major theme of this article is the theory of citizenship put forward by British Sociologist T. H. Marshall in his famous 1949 essay «Citizenship and Social Class». The academic interpretations and political uses (and abuses) of Marshall's seminal, yet both immensely illuminating and evidently contradictory, work are numerous. In this article I argue that, in spite of a revived scholarly interest within sociology and social policy studies in Marshall's work since the mid 1980s, no «canonical» interpretations or «paradigmatic» theory of modern citizenship have yet emerged. This situation calls for a critical reexamination of Marshall as well as his critics: Which were the ideas and concepts deployed by Marshall and, equally important, why did Marshall portray the historical development of citizenship in his peculiar – and in the eyes of many interpreters both naive and functionalist – way? I suggest that we must distinguish between two different elements of Marshall's contribution, on the one hand a theory of the historical growth of citizenship, and on the other hand a heuristic set of explanatory concepts aimed at conceiving citizenship. I conclude that the theory of the historical development of citizenship is seriously flawed and should be rejected, whereas the concept(s) of citizenship offered by Marshall may still help provide insights into the theory and practice of modern citizenship and i.e. the current problems facing the Scandinavian welfare states.